

JURAJ LOKMER

**O POTREBI FAKSIMILNIH, KRITIČKIH, DIGITALNIH
IZDANJA SENJSKE GLAGOLJSKE TISKARE I
NJIHOVE MREŽNE DOSTUPNOSTI
Razmišljanje povodom 520. obljetnice tiskanja
Senjskoga glagoljskoga misala**

Juraj Lokmer
Slovenska 13
HR 10000 Zagreb
juraj.lokmer.@gmail.com

UDK: 002::004
655.1(497.5Senj)(091)
Stručni članak
Ur.: 2014-12-11

Na znanstvenome skupu *Senjske tiskare 15.-16. st. i 19.-20. st.* održanome u Senju 22. i 23. listopada 1974. godine akademkinja Anica Nazor je iznijela u povodu 480. obljetnice senjske glagoljske tiskare referat koji je kao i radovi drugih sudionika potom objavljen u *Senjskome zborniku VI* za 1975. godine pod naslovom *O potrebi kritičkih i faksimilnih izdanja senjske tiskare*. Time je pokrenut i podržan projekt objave faksimila i kritičkih izdanja senjske glagoljske tiskare, koje je pokrenulo Senjsko muzejsko društvo. Danas, kada informatičke i komunikacijske tehnologije omogućuju uz minimalan trošak i vrijeme stvaranje digitalne preslike originala i njezino postavljanje na mrežu - time ta baština postaje dostupna svima u svijetu - ostaje samo angažirati potencijale: znanstvenike, muzealce, lokalnu samoupravu i Ministarstvo kulture da se u projektima financiranim i od europskih fondova izrade tiskani faksimili, latinička i kritička izdanja. Glagoljska baština je bitan čimbenik hrvatske kulture, povijesti, nacionalnoga identiteta i posebno vrijedan pokazatelj hrvatske kulturne raznolikosti koja europsku baštinu čini bogatijom i vrijednijom. To je i važan dio hrvatske kulturne i turističke ponude kojom se Hrvatska predstavlja kao posebno zanimljiva destinacija raznolike, posebno kulturne ponude. Oblici izvedbe su različiti i zavise o vremenu i okolnosti življenja, odnosno o umješnosti onih koji će to organizirati i realizirati, ali i o zajedništvu i naporima svih onih kojima je iole stalo do senjske i hrvatske glagoljske baštine.

Ključne riječi: glagoljica, senjska glagoljska tiskara, faksimili, latinička zdanja, kritička izdanja, Senj

Počelo je pred 40 godina

I ove godine početkom kolovoza kada se je navršilo 520 godina od završetka tiskanja prvijenca senjske glagoljske tiskare, *Misala po zakon rimskoga dvora* iz 1494. godine, moje misli su bile u Senju i s ljudima koji su

pokrenuli objavljivanje faksimila i izradu kritičkih izdanja senjske glagoljske tiskare.¹ Koliko mi je poznato ideja je krenula iz Senja od Ante Glavičića, duše i "spiritus movensa" rada senjskoga Gradskoga muzeja i Senjskoga muzejskoga društva koji je priredio u Senju 22. i 23. listopada 1974. znanstveni skup *Senjske tiskare 15.-16. st. i 19.-20. st.* u povodu 480. obljetnice senjske glagoljske tiskare. Na tome skupu bio je posebno zapažen referat akademkinje Anice Nazor koji je potom objavljen u *Senjskome zborniku* VI za 1975. godinu pod naslovom "O potrebi kritičkih i faksimilnih izdanja senjske tiskare". U tome je radu akademkinja Nazor gorljivo iznijela sve važne razloge za objavu faksimila i izradu kritičkih izdanja senjske glagoljske tiskare, te pozvala na njihovo stalno i sustavno proučavanje i objavljivanje. Time je pokrenula i ohrabrila Senjsko muzejsko društvo da krene u ostvarenje projekta objave faksimila i kritičkih izdanja tiskovina nastalih u senjskoj glagoljskoj tiskari (1494. – 1496. i 1507.-1508.). Na tome skupu su svojim radovima sudjelovali i mnogi drugi koji su svojim znanstvenim i društvenim autoritetom podržavali tu ideju: Vanda Ekl, direktorica Naučne biblioteke u Rijeci i akademik Branko Fučić, autori ideje i postave danas još uvijek aktualne i impresivne *Izložbe Glagoljica* u Rijeci, zatim akademkinja Ivanka Petrović, Marija Agneza Pantelić, znanstvenici iz Staroslavenskoga instituta kojemu je tada na čelu bila akademkinja A. Nazor.² A to vrijeme nakon nasilnoga svršetka "hrvatskoga proljeća" bilo je posebno teško i trebalo je dobro obrazloženje. Istovremeno, to je bilo posebno pogodno vrijeme da se dobije potrebna javna, službena i prešutna politička, a onda i financijska potpora. Ta argumentacija, koja je iznijeta u spomenutom radu akademkinje Nazor i danas ima još i veću težinu, značaj i važnost nego tada. U takvome ozračju i zanosu objavljen je prvijenac toga poduhvata: faksimil *Spovidi općene* iz 1496. godine,³ drugo izdanje

¹ Nacionalna i sveučilišna knjižnica je kao i prošle, a tako i ove godine, objavila na svojim mrežnim stranicama prigodni članak o radu i prvijencu senjske glagoljske tiskare. Time je obilježila ovu 520. obljetnicu. (<http://www.nsk.hr/uz-520-obljetnicu-tiskanja-prvoga-djela-senjske-tiskare/>; <http://www.nsk.hr/obljetnica-tiskanja-senjskog-glagoljskog-misala/>) (13.10. 2014.), kao i fotografijom dviju stranica faksimilnoga izdanja iz 1994. godine. (<https://hr-hr.facebook.com/nskzg/photos/a.413597920989.208588.352261325989/10152628700480990/>) (14.10.2014.). Isto tako je portal Samoborinfo, 7. kolovoza 2013. godine donio poduži članak o Senjskome glagoljskome misalu (<http://www.samoborinfo.hr/2013/08/07/7-kolovoza-tiskan-senjski-glagoljski-misal-1494/>) (14.10.2014.)

² Te radove vrijedi ponovno pročitati u spomenutom broju *Senjskoga zbornika* čiji je sadržaj već davno trebao biti postavljen na mrežu u bazi HRČAK, jer su svi stariji brojevi *Senjskoga zbornika* dobrotom donatora digitalizirani i spremni za postavljanje na mrežu.

³ Na ovo senjsko izdanje prvi je upozorio Ivan Milčetić svojim radom *Nepoznata glagolska knjižica*, tiskana godine 1496, *Starine JAZU*, 23, Zagreb, 1890, 82, čiji je sadržaj dao u transliteraciji na ćirilici. (*Starine JAZU*, 23, Zagreb, 1890, 127-153)

Sl. 1. *Spovid općena*, kolofon s tipografskim znakom senjske glagoljske tiskare, Senj, 1496. godine, Samostan franjevaca trećoredaca, Ksaver, Zagreb

senjske glagoljske tiskare i po ocjeni urednika ovoga faksimilnoga izdanja i najveća rijetkost među njezinim izdanjima.⁴ Faksimilno izdanje objavljeno 1978. godine uredili su akademkinja Anica Nazor i akademik Branko Fučić.⁵ Predložak za ovo izdanje bio je unikatni primjerak ove tiskovine iz 1496. godine, koji se nalazi i danas u samostanu franjevac trećoredaca na Ksaveru u Zagrebu. Sljedeće, 1979. godine Senjsko muzejsko društvo je objavilo opsežni rad akademkinje Anice Nazor: *Spovid općena, latinička transkripcija glagoljskoga teksta tiskanog god. 1496. u Senju*.⁶ Tako je time potvrđena važnost ovoga izdanja senjske glagoljske tiskare, prve knjige tiskane na hrvatskome tlu i na hrvatskome, narodnome, govornome jeziku, senjskoj čakavici.⁷ Kada se pogleda impresum tih dvaju izdanja, onda se sa zadovoljstvom, ali i sa žaljenjem s obzirom na današnje stanje gospodarstva, financijske mogućnosti i društveno raspoloženje može primijetiti da su lokalna društveno-politička zajednica i lokalno gospodarstvo i financijski poduprli taj projekt. U financiranju ovih izdanja sudjelovali su i tadašnji ekvivalenti današnjega Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta te Ministarstva kulture.⁸

Već 1981. godine objavljen je faksimil *Korizmenjaka fra Ruberta iz 1508. godine*⁹, čijih se pet primjeraka nalazi u Hrvatskoj (1 u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, 4 u knjižnici HAZU-a, 2 u samostanu franjevac trećoredaca na Ksaveru u Zagrebu). Izdavanje ovoga faksimila su potpomogli isti izvori financiranja kao i kod objave faksimila *Spovidi općene*. Nažalost,

⁴ *O potrebi faksimilnih i kritičkih izdanja senjske tiskare (1494-1508)*, priredila A. NAZOR, Senj, 1979. str.: III

⁵ *Spovid općena, Senj 1496. godine*, pretisak, urednici dr. Anica Nazor, dr. Branko Fučić, Senj, 1978.

⁶ *Spovid općena, latinička transkripcija glagoljskoga teksta tiskanog god. 1496. u Senju*, priredila Anica Nazor, Senjsko muzejsko društvo, Senj, 1979, a otisnuta je u Rijeci 1980. godine u nakladi od 1000 primjeraka.

⁷ Nakon dosta utrošenoga vremena i truda moram sa žaljenjem konstatirati da faksimilno i kritičko (latiničko) izdanje *Spovidi općene* nema u elektroničkome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, već da se netočni zapisi toga izdanja (*Spovid općena*) nalaze u Digitaliziranome abecednome katalogu (skenirani katalogima na listićima) (<http://stari.nsk.hr/dak/?yearid=2&language=>) (13. 10. 2014.) izdanja između 1975. i 1990. godine do kojih i najveštiji korisnik ne može doći bez pomoći knjižničara – informatora, i to zbog nelogičnoga rasporeda i nejasne oznake izbornika za pretraživanje fonda Nacionalne i sveučilišne knjižnice.

⁸ Republička samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske i Republička samoupravna interesna zajednica u oblasti kulture SR Hrvatske.

⁹ *Korizmenjak, Senj 1508. godine*, pretisak, urednici dr. Anica Nazor, dr. Branko Fučić, Senj, 25. studenoga 1981.

iako je do 2008. godine objavljen veliki broj radova koji obrađuju različite aspekte i sadržaj ovoga senjskoga izdanja,¹⁰ do danas nije izrađeno i objavljeno kritičko, odnosno latinično transkribirano izdanje *Korizmenjaka*.¹¹

Svečanost hrvatske glagoljske pismenosti i tiskarstva

Godina 1994. je bila godina proslave i obilježavanja polumilenijskoga jubileja završetka tiskanja prvijenca senjske glagoljske tiskare *Misala po zakonu rimskoga dvora* iz 1494. godine. To izdanje je prva tiskovina za koju se sasvim pouzdano zna da je otisnuta na hrvatskome tlu. U njezinu kolofonu navedeni su svi podaci koji govore o priređivačima, tiskarima, mjestu i vremenu tiskanja. To se je dogodilo u vrijeme borbe hrvatskoga naroda za svoju opstojnost, državnu cjelovitost i neovisnost, kada su u nedalekom okruženju još uvijek odjekivali topovski pucnji, ubojiti zveket mačeva i topot konja, te ginuli hrvatski branitelji i nedužno stanovništvo. Ta obljetnica je potakla hrvatske kulturne djelatnike, posebno one rođene Senjane i senjske prijatelje da svojim doprinosom što dostojnije obilježe ovaj veliki hrvatski kulturni jubilej. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, čiji je glavni tajnik tada bio akademik Milan Moguš, rođenjem i tradicijom Senjanin, je izdala kao 5. svezak u nizu Pretisci Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti faksimilni pretisak *Senjskoga glagoljskoga misala 1494.* uz pomoć Zagrebačkoga velesajma, tiskare Kratis, Zagreb i FS d.o.o. Zagreb. Urednici toga faksimilnoga izdanja otisnutoga u 2.000 primjeraka bili su akademici Milan Moguš i Anica Nazor, a nacrt uveza izradio je akademik Branko Fučić. Uz to izdanje otisnut je i dodatak na hrvatskome i engleskome jeziku u kojemu su akademik Milan Moguš (Predgovor), akademkinja Anica Nazor (O Senjskom glagoljskome misalu 1494. godine), Marija Agnezija Pantelić (Blaž Baromić, pisac, tiskar i osnivač senjske tiskare) i Frane Paro (Neke osobitosti tipografije Senjskoga misala iz 1494. godine) dali osobitosti, aspekte i okolnosti nastanka i tiskanja *Misala*. Faksimilno izdanje izrađeno je slovima, bojom i veličinom prema originalu *Misala* što se kao jedini potpuni i sačuvani primjerak nalazi u Nacionalnoj knjižnici Széchény u Budimpešti. Nekoliko stranica koje su oštećene u budimpeštanskome primjerku snimljeno je iz primjerka *Misala* koji se čuva u samostanu franjevac konventualaca u Cresu. Nažalost, za kritičko

¹⁰ B. KUZMIĆ, 2001, 79-102; ISTI, 2002, 87-101; ISTI 2008a, 287-302; ISTI, 2008b, 47-54; A. ZARADIJA KIŠ, 2006, 243-258; ISTA, 2008, 55-90; T. KUŠTOVIĆ, 2008, 269-286.

¹¹ "Godine 2008. navršava se 500 godina od tiskanja *Senjskoga korizmenjaka*. Taj uistinu velik datum u povijesti hrvatske pisane (tiskane) riječi morao bi se svakako popratiti odgovarajućim kritičkim izdanjem." B. KUZMIĆ, 2001, 82.

izdanje ili latiničku transkripciju ovoga *Misala* nije bilo vremena. Ovaj jubilej je u kolovozu 1994. godine proslavljen veličanstvenom svehrvatskom crkvenom i građanskom proslavom u Senju, kojoj je bio nazočan i nadbiskup Jan Sokol iz Bratislave, glavnoga grada Republike Slovačke, čiji su duhovni i vjerski temelji postavljeni djelovanjem svete braće Ćirila i Metoda. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti je obilježavajući ovu obljetnicu priredila u Zagrebu znanstveni skup pod nazivom *Senjski glagoljaški krug 1248.- 1508.* na kojem je sudjelovalo dvadesetak znanstvenika različitih struka iz Hrvatske i inozemstva¹². Povodom ove obljetnice Društvo Senjana i prijatelja Senja "Senia" iz Rijeke je zajedno s Adriabankom iz Rijeke kovalo prigodne spomen zlatnike, srebrnjake i spomen medalju, koju je predalo svim uglednicima ovoga slavja u Senju, a koji su predstavljali hrvatsku državu, grad, crkvene organizacije i kulturne institucije povezane s glagoljskom baštinom.¹³ Ta medalja kao i pretpisak *Misala* predani su sv. Ocu, danas svetome Ivanu Pavlu II., koji je u rujnu te godine pohodio Hrvatsku, ali i mnogim zaslužnim znanstvenicima (Nazor, Moguš, Fučić i drugi). I Hrvatska narodna banka je obilježila ovu veliku obljetnicu hrvatske kulturne baštine emisijom zlatnika (E.20)¹⁴ i optičajne kovanice (D.30) od 5 kuna,¹⁵ a Hrvatska pošta i telekomunikacije pustile su u siječnju 1994. godine u prodaju marku, prigodnu omotnicu prvoga dana (FDC) i prigodni list, a sve posvećeno ovoj obljetnici.¹⁶

Vrijeme novih informatičkih i komunikacijskih tehnologija

I time je završen ovaj niz faksimila i kritičkih izdanja tiskovina senjske glagoljske tiskare. Od tada je prošlo 20 godina, nastao je zastoj, svojevrsni vakuum u djelovanju Senjskog muzejskoga društva, Gradskoga muzeja u Senju, zavičajnih klubova u Zagrebu i Rijeci, ali i cjelokupne lokalne zajednice u ostvarenju mnogih, pa i ovoga projekta. Došlo je i do generacijske promjene u

¹² *Senjski glagoljaški krug 1248. - 1508.*: zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Zagrebu 21. i 22. studenog 1994. godine u povodu 500. obljetnice senjskog glagoljskog *Misala* iz 1494., glavni i odgovorni urednik Milan Moguš, Zagreb, 1998; A.-M. DÜRRIGL, 1996, 246-248.

¹³ Spomen zlatnici i srebrnjaci, kao i medalje izrađene od srebra u nekoliko varijanti su rad akad. kipara Damira Mataušića (http://www.matausic.net/index.php?option=com_content&task=view&id=21&Itemid=28) (12.10.2014.)

¹⁴ Najrjeđa suvremena hrvatska kovanica: 200 kom (<http://www.kunalipa.com/katalog/zlato-srebro/senjski-misal.php>) (14.10.2014.)

¹⁵ <http://www.kunalipa.com/katalog/zlato-srebro/senjski-misal.php> (14.10.2014.)

¹⁶ http://www.senj.hr/Postanske_marke.htm (14.10.2014.); <http://www.filatelija.biz/ilustriranahr%20-%20pdf/1994.pdf> (14.10.2014.)

Sl. 2. D. Mataušić, Spomen medalja 500. obljetnice tiskanja *Senjskoga glagoljskoga misala* (revers), ϕ 70 mm, kovano srebro i bakar¹⁷

lokalnim političkim, društvenim strukturama i kulturnim institucijama, a 2003. godine je iznenada preminuo Ante Glavičić, duša i pokretač svih kulturnih i znanstvenih projekata povezanih sa senjskom baštinom. Taj vakuum se danas u vrijeme velikih recesijskih problema i nestašice financijskih sredstava, ali i slabljenja duha, a posebno nacionalnoga zanosa teško prevladava. Ipak, kao svjetlo nade i ustrajnoga nastojanja ostaje redovito izlaženje *Senjskoga zbornika* i

¹⁷ Preuzeto iz <http://www.croatia.org/crown/articles/9010/1/Damir-Matausic-sculptor-and-medal-designer.html> (13.10.2014.)

Sl. 3. Poštanska marka povodom 500. obljetnice Senjskoga glagoljskoga Misala¹⁸

suradnja mnogih u toj publikaciji koja kvalitetom, iako su nazočne i u tome oscilacije, ostaje ipak na zavidnoj znanstvenoj razini. Novi ljudi i novo vrijeme nastoje imati svoj put. Faksimili i kritička izdanja tiskovina senjske glagoljske tiskare čekaju neka bolja vremena, koja su sada rezervirana za izradu replike tiskarske preše i izgradnju njezina doma u zdanju gradske lože što se postupno, ali ustrajno obnavlja i poprima svoj izvorni izgled, nadamo se, upravo isti onakav kakav je imala u vrijeme kada je u Senju djelovala glagoljska tiskara. Tu se prema staroj namjeri Ante Glavičića namjerava smjestiti muzejsku postavu koja će govoriti o senjskome tiskarstvu.

Novo vrijeme je donijelo nove informatičke i komunikacijske tehnologije. Digitalizacija je postala standardna tehnika prikaza cjelovitoga sadržaja nekoga izdanja. Svi nastoje digitalizirati svoju najvrjedniju građu i staviti je cijelome svijetu na raspolaganje javnoj, svjetskoj elektroničkoj mreži, internetu i specijaliziranim ustanovama: knjižnicama, muzejima i kulturnim portalima. To sada otvara nove mogućnosti i za nastavak ovoga projekta koji je započet 1978. godine. Naravno, potreban je "spiritus movens" koji će oživjeti ovaj projekt i okupiti suradnike i institucije, znati se "nametnuti" institucijama i pronaći za to motivacijsku i financijsku potporu. Neki od Senjana i senjskih prijatelja s početka ovoga projekta još su uvijek aktivni i u znanstvenim i kulturnim institucijama i krugovima ugledni. Tu u prvome redu mislim na akademkinju Anicu Nazor i akademika Milana Moguša koji su, koliko mi je poznato, spremni okupiti suradnike i voditi rad oko izrade kritičkih izdanja preostalih izdanja senjske glagoljske tiskare. Sva ta izdanja danas mogu biti svijetu dostupna u elektroničkome izdanju, što svi i žele i što je cilj i namjera suvremenih izdavača

¹⁸ http://www.senj.hr/Postanske_marke.htm (14.10.2014.)

kao i korisnika kulturne baštine. To je ujedno i uvjet postojanja, jedini način da korisnici bilo da su znanstvenici, studenti, zaljubljenici ili pak znatiželjnici upoznaju ono što im treba, da dođu do informacija, odnosno da doznaju o Senju, senjskoj i hrvatskoj kulturnoj i povijesnoj baštini. Tiskana knjiga ima svoje značenje i težinu argumenta, ali nema toliku mogućnost dostupnosti korisnicima, prodornosti kao što to imaju elektronički i mrežno dostupni mediji.

Činjenica je da se primjerci svih izdanja senjske glagoljske tiskare nalaze u knjižnicama u Republici Hrvatskoj, kao i to da Ministarstvo kulture svake godine putem natječaja za financiranje digitalizacije vrijedne kulturne baštine u koju svakako spadaju i izdanja senjske glagoljske tiskare. Sredstva koja odobrava Ministarstvo kulture nisu velika, ali omogućuju da se u kratkome vremenu digitaliziraju sva izdanja senjske glagoljske tiskare. To znači da bi se potom moglo na mrežu postaviti sva ta izdanja. Sretna je okolnost da je taj model već u praksi prokušan. Tako su privatnom inicijativom, stručnim vezama i suradnjom s vlasnicima prijavljeni projekti Ministarstvu kulture koje je potom odobrilo određena sredstva za digitalizaciju: 2010. godine dva pisana misala i četiri brevijara iz Vrbnika, među kojima je i *Misal senjskoga arhiđakona Tome iz 1456. godine* nastao u Senju,¹⁹ a 2013. godine *Psaltir fra Bone Razmilovića iz Franjevačkoga samostana na Poljudu u Splitu*. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, stožerna ustanova hrvatske tiskane riječi ima program sustavne digitalizacija u kojemu bi sigurno senjska glagoljska baština mogla imati važno i prioritarno mjesto. U fondu ove knjižnice nalaze se primjerci dvaju senjskih izdanja: *Ritual s Meštrijom dobra umrtija iz 1507.(?) godine* i *Korizmenjak fra Ruberta iz 1508. godine*.²⁰ Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu poznata je po impresivnome broju digitaliziranih svojih izdanja neophodnih za izučavanje hrvatske povijesti i kulture, a u toj knjižnici se nalaze sljedeća senjska izdanja: *Naručnik plebanušev iz 1507. godine*, *Korizmenjak fra Ruberta iz 1508. godine*, *Mirakuli bla(ž)ene D(ě)ve Marie iz 1508. godine*, *Transit s(ve)t(o)ga (J)erolima iz 1508. godine*. Više je nego sigurno da bi HAZU nakon što je digitalizirala svoja, posebno periodička izdanja dala prioritet digitalizaciji senjskih, odnosno svih glagoljskih izdanja.²¹ U samostanu

¹⁹ J. LOKMER, 2011, 397-399.

²⁰ Prve informacije iz razgovora s odgovornim ljudima u ovoj ustanovi govore o njihovoj spremnosti da stave senjska izdanja u svoj program digitalizacije u 2015. godini.

²¹ Knjižnica HAZU je obilježavajući 520. obljetnicu senjskoga *Misala* restaurirala i digitalizirala *Naručnik plebanušev*, primjerak koji se čuva u ovoj ustanovi. To je prvo digitalizirano izdanje senjske glagoljske tiskare. Uprava Knjižnice HAZU je izrazila spremnost digitalizirati tijekom narednih godina zavisno o raspoloživim sredstvima i sva druga senjska glagoljska izdanja koja posjeduje.

franjevaca konventualaca u gradu Cresu se nalazi, istina nepotpun, primjerak *Misala po zakonu rimskoga dvora* iz 1494. godine, a u samostanu franjevaca trećoredaca na Ksaveru u Zagrebu: *Spovid općena* iz 1496. godine i *Korizmenjak fra Ruberta* iz 1508. godine. Vjerujem da bi se ova dva samostana, kada bi im se ponudila izrada prijave projekta digitalizacije, rado prijavila na natječaj Ministarstva kulture. Sigurno je da bi Ministarstvo kulture prihvatilo te projekte i odobrilo potrebna sredstva, koja i u ukupnome iznosu za sva senjska izdanja nisu uopće velika, pa i za naše današnje prilike.

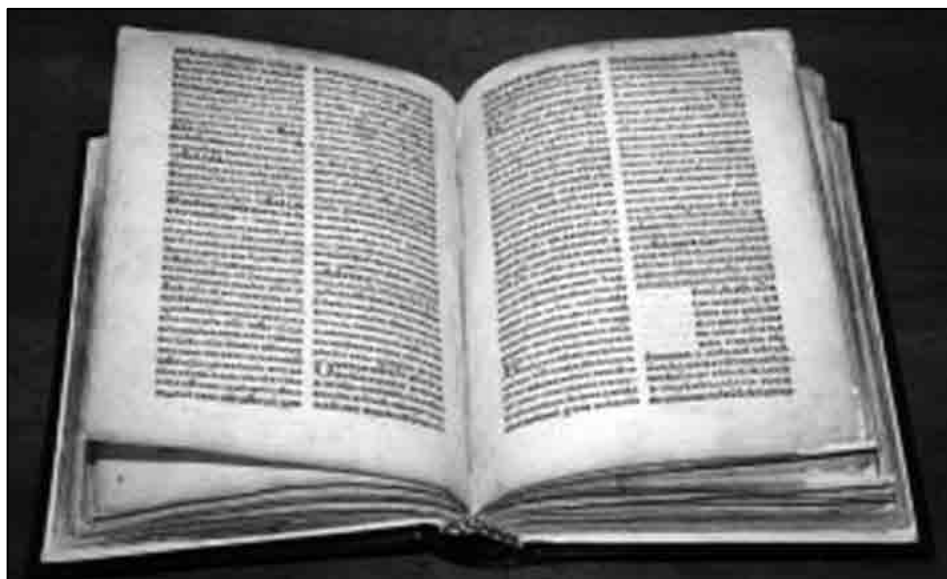
Velika bi šteta bila da se ta digitalna izdanja ne stave na mrežu. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Nacionalna i sveučilišna knjižnica imaju svoj digitalni repozitorij i računalo poslužitelj s kojega se mogu koristiti njihovi digitalizirani fondovi, a Nacionalna i sveučilišna knjižnica upravo postavlja nacionalni repozitorij za svu digitaliziranu građu u Republici Hrvatskoj, pa bi se tamo mogla smjestiti i koristiti digitalizirana građa iz ova dva franjevačka samostana. Štoviše, većina hrvatske digitalizirane građe se danas može pretraživati, pregledavati, čitati i na drugi način koristiti na portalu europske digitalne knjižnice Europeane (<http://www.europeana.eu/>).

Zajednički se može bolje i više

Nakon ovoga moglo bi se započeti s tiskanjem faksimila prema financijskim mogućnostima, dok izrada njihovih kritičkih izdanja može, ovisno u prvome redu o raspoloživosti znanstvenih suradnika, započeti odmah.²² O nekim izdanjima senjske glagoljske tiskare je već dosta napisano,²³ a neka izdanja čekaju temeljitu obradu. Mogućnosti financiranja dosta su velike: od lokalne samouprave, Ministarstva kulture, Ministarstva znanosti (projekti), različitih zaklada (HAZU), ponekad se nađe pokoji donator (Hrvatsko društvo grafičara i njihovi članovi i sl.), ali i od europskih fondova od kojih treba tražiti sredstva unutar programa cjelovitoga (regionalnoga) razvoja i za druge djelatnosti od općega interesa (turizam, poboljšanje kvalitete življenja i sl.), a u tome, koliko je poznato, Grad Senj ima već dobra iskustva. Svakako osim spomenutih članova Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti treba suradnike tražiti među znanstvenicima

²² Prema informaciji akad. A. Nazor transliterirani su *Korizmenjak* (M. A. Pantelić) i senjski *Misal* (A. Nazor). Ti radovi su u rukopisu, potrebno ih je kolacionirati i pripremiti za objavljivanje.

²³ Navedeni su samo neki radovi dostupni u elekt. bazama podataka: Vidi bilješku 10; I. PETROVIĆ, 1977a; ISTA, 1977b; ISTA, 1984; J. TANDARIĆ, 1979; ISTI, 1980; A. NAZOR, 1969; ISTA, 1999; U. SZENTESI-ŽAGAR, 1996, M.-A. DURRIGL, 2008. Također treba spomenuti i starije radove: I. MILČETIĆ, 1890, 84-91; R. STROHAL, 1917.

Sl. 4. *Misal po zakonu rimskoga dvora*, Senj, 7. kolovoza 1494. godine, Samostan franjevacu konventualaca u Cresu.²⁴

Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, koji se bavi izučavanjem staroslavenske, glagoljaške baštine, Sveučilišta u Rijeci, kao i Odjela HAZU u Rijeci, koji pokrivaju senjsko područje, a bave se i izučavanjem glagoljske baštine toga područja. Mnoge poslove mogu obaviti i mlađi istraživači, pa i talentiraniji i nadareni studenti u okviru znanstvenih projekata pod vodstvom iskusnih znanstvenika. I gospićko-senjska Crkva koja je baštinica i nasljednica senjske Crkve XV. i XVI. stoljeća dat će, vjerovati je, svoj doprinos, posebno njezin biskup ordinarij koji se bavi izučavanjem glagoljice i glagoljaške baštine.²⁵ Tu se ne smije izostaviti ni zaljubljenike u senjsku glagoljsku baštinu koji mogu svojim iskustvom, znanjem, poznanstvima i organizacijskim sposobnostima mnogo pridonijeti ostvarenju željenoga i postavljenoga cilja. Ne treba izostaviti ni iskustva i pomoć prijateljskih ustanova iz inozemstva kao što je to Gutenbergov muzej u Mainzu²⁶ s kojim

²⁴ Preuzeto iz <http://www.samoborinfo.hr/2013/08/07/7-kolovoza-tiskan-senjski-glagoljski-misal-1494/> (14.10.2010.)

²⁵ Navodim samo neke od radova dr. M. Bogovića: M. BOGOVIĆ, 1994; ISTI, 1998, 53-70; ISTI, 2008, 11-26, ali i mnogi radovi objavljeni u zbornicima tematski vezanim uz glagoljicu i glagoljsku baštinu

²⁶ J. LOKMER, 2012, 273-276.

je 2012. godine uspostavljen preliminarni kontakt.

Sve ovo su velike i opsežne predradnje neophodno potrebne budućoj postavi stalne izložbe senjskoga tiskarstva koja treba biti postavljena prema zahtjevima vremena i povijesnoga materijala: virtualno uz korištenje suvremenih informatičkih, komunikacijskih i informacijskih tehnologija i dostignuća. A sve je to ujedno i ulaganje u razvoj kulturnoga turizma u Senju, jer Senj je u prvome redu grad bogate povijesti i kulture, koju se ne može ni u kojem slučaju i ne smije zaobići ili zanemariti u senjskoj turističkoj ponudi.

Sada je povoljan trenutak

Vremena za investicije u kulturi nikada nisu bila povoljna, a ponajmanje u Baromićevo vrijeme, tj. godinu dana nakon poraza hrvatske vojske na Krbavskome polju 9. rujna 1493. godine *kada bisi skrb velija na vseh živućih v stranah sih, jakože nēst bila ot vrēmene Tatarov i Gotov i Atile nečistivih*, kako je zapisao suvremenik pop Martinac u Novljanskom drugom brevijaru. Tada je Senju prijetila turska vojna sila, gradske zidine su se užurbano popravljale, strah je bio velik, a Baromić i njegovi suradnici, mnogi iz Gacke dali su svoj doprinos toj obrani, tjeranju straha tiskanjem knjiga koje će ojačati vjerski, sačuvati narodni identitet. Time su svijetu predstavili Hrvatsku kao kulturnu sredinu, koja je usprkos velikim teškoćama i za život naroda velikim opasnostima hrabro hvatala korak s onodobnim kulturnim i tehnološkim tokovima. Tu se ogleda kulturnom i povijesnom značenje senjskih izdanja.²⁷ Na nama je da i mi danas damo svoj doprinos, te da Hrvatsku našega vremena uključimo u suvremene tokove europske digitalne i elektroničke umjetnosti, znanosti i kulture. To nam je obveza, dužnost, ali i privilegij, kojega se ne možemo, niti se smijemo odreći.

Stoga je sasvim opravdano očekivati da će poziv i prijedlog za suradnju svim relevantnim čimbenicima doći iz Senja, u prvome redu iz Gradskoga muzeja u Senju, iz Senjskoga muzejskoga društva i iz Grada Senja i da će se potom nastaviti posao kojega su časnoga imena i djela Senjani i prijatelji Senja, hrvatski znanstvenici i zaljubljenici u ovaj grad na kamenu i njegovu baštinu osmislili i započeli davne 1974. godine.

Neka nam je sretno, uspješno i s Božjim blagoslovom.

²⁷ A. NAZOR, 1975, 18.

PREGLED IZDANJA SENJSKE GLAGOLJSKE TISKARE (1494. – 1508.)

Djelo	Godina tiskanja	Današnji smještaj	Mjesto i god. izdanja faksimila	Mjesto i god. objave transkripcije i kritike	Digitaliziran	Predlaže se digitalizacija
MISAL PO ZAKONU RIMSKOGA DVORA	1494.	CRES; Franjevački samostan (1); BUDIMPEŠTA: Nacionalna knjižnica Szechenyi, (1)	Zagreb, 1994.	ne	ne	da
SPOVID OPĆENA	1494.	ZAGREB: Franjevački samostan Ksaver (1)	Senj, 1978.	Senj, 1979.	ne	da
NARUČNIK PLEBANUŠEV	1507.	ZAGREB: HAZU (2); Franjevački samostan Ksaver (2); BEČ: Austrijska nacionalna knjižnica (1); Slavistički institut (1); SANKT-PETERBURG: Ruska nacionalna knjižnica (1)	ne	ne	HAZU	ne
MESTRIJA OD DOBROGA UMRTHA I RITUAL	1507.	ZAGREB: Nacionalna i sveučilišna knjižnica (1)	ne	ne	ne	da
TRANSIT SVETOGA JERONIMA	1508.	ZAGREB: HAZU (4); I. Dubravčić (1); VRBNIK: Župna knjižnica (1); KOŠLJUN: Franjevački samostan (1); PRAAG: Narodni muzej (1); SANKT-PETERBURG: Ruska nacionalna knjižnica (2)	ne	ne	ne	da
KORIZMENJAK FRA RUBERTA	1508.	ZAGREB: Nacionalna i sveučilišna knjižnica (2); LJUBLJANA: Nacionalna i sveučilišna knjižnica (1); SANKT-PETERBURG: Ruska nacionalna knjižnica (1); LJUBLJANA: Nacionalna i sveučilišna knjižnica (1); SANKT-PETERBURG: Ruska nacionalna knjižnica (1); HAZU (4); Franjevački samostan Ksaver (1);	Senj, 1981.	ne	ne	da
MIRAKULI BLAŽENE DIVE MARIE	1508.	ZAGREB: HAZU (3); SANKT-PETERBURG: Ruska nacionalna knjižnica (1); LONDON: Britanska knjižnica (1)	ne	ne	ne	da

Sl. 5. *Naručnik plebanušev*, Senj, 1507, Kolofon (Knjižnica HAZU, 118 listova; 8° (18 cm), Sign: R-675, a – prije restauracije)²⁸

Literatura

- Ana-Marija DÜRRIGL, Senjski glagoljski Misal 1494., faksimilni pretisak, *Slovo*, 44-46, Zagreb, 1996, 246-248.
- Ana-Marija DÜRRIGL, Senjska Meštija od dobra umrtija kao zrcalo svoga vremena, *Senjski zbornik*, 35, Senj, 2008, 27-47.
- KORIZMENJAK, pretisak, Senj, 1981.
- Tanja KUŠTOVIĆ, Prilozi mjesta i smjera u staroslavenskom jeziku i hrvatskoglagoljskim tekstovima 14. i 15. stoljeća, *Slovo*, 56-57, Zagreb, 2008, 269-286.
- Boris KUZMIĆ, Oblici pridjeva u senjskom Korizmenjaku (1508.), *Senjski zbornik*, 28, Senj, 2001, 79-103.
- Boris KUZMIĆ, Jezična obilježja senjskoga Korizmenjaka (1508), *Rasprave*, 28, Zagreb, 2002, 87-101.
- Boris KUZMIĆ, O dvojini u Senjskome korizmenjaku (1508), *Slovo*, 56-57, Zagreb, 2008a, 287-302.
- Boris KUZMIĆ Senjski govor nekad i sad na primjeru Korizmenjaka (1508), *Senjski zbornik*, 35, Senj, 2008b, 47-54.
- Juraj LOKMER, Digitalizirani vrbnički misali i brevijari (Vijest), *Slovo*, 61, Zagreb, 2011, 397-399.
- Juraj LOKMER, I Senj je bio Gutenbergu u pohode, *Senjski zbornik*, 39, Senj, 2012, 273-276.
- Ivan MILČETIĆ, Nepoznata glagolska knjižica, tiskana godine 1496, *Starine JAZU*, 23, Zagreb, 1890, 82-83, 127-153.

²⁸ <http://www.croatianhistory.net/etf/runjak.html>

- Ivan MILČETIĆ Još jedna rijetka glagolska tiskana knjiga, *Starine JAZU*, 23, Zagreb, 1890, 84-91.
- Milan MOGUŠ, Senjski glagoljaški krug 1248. – 1508, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Zagrebu 21. i 22. studenoga 1994. godine u povodu 500. obljetnice senjskog glagoljskog Misala iz 1494, Zagreb, 1998.
- Anica NAZOR, Senjski Transit svetoga Jerolima i njegov predložak, *Slovo*, 18-19, Zagreb, 1969, 171-178.
- Anica NAZOR, O potrebi kritičkih ili faksimiliranih izdanja senjske glagoljske tiskare, *Senjski zbornik*, VI, Senj, 1975, 15-22.
- Anica NAZOR, O potrebi faksimiliranih i kritičkih izdanja senjske tiskare (1494-1508), III, Senj, 1979.
- Anica NAZOR, Senjski Transit svetoga Jeronima i hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika, *Rasprave*, 25, Zagreb, 1999, 249-255.
- Ivanka PETROVIĆ, *Marijini mirakuli*, Zagreb, 1977a.
- Ivanka PETROVIĆ, Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovi evropski izvori, *Radovi Staroslavenskog instituta*, 8, Zagreb, 1977b, 3-243.
- Ivanka PETROVIĆ, Hagiografsko-legendarna književnost hrvatskog srednjovjekovlja i senjski "Marijini mirakuli" – izvori, žanrovske, tematske i tiopološke karakteristike, *Slovo*, 34, Zagreb, 1984, 181-201.
- SPOVID OPĆENA, Senj, 1496., pretisak, Senj, 1978.
- SPOVID OPĆENA, latinička transkripcija glagoljskoga teksta tiskanog god. 1496. u Senju, Senj, 1979.
- Rudolf STROHAL, *Mirakuli i čudesa*, Zagreb, 1917.
- Orsolya SZENTESI-ŽAGAR, Oszkar Asboth Senjski glagoljski misal iz 1494., *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996, 59-84.
- Josip TANDARIĆ, Senjski ritual iz 1507. i njegovo mjesto u glagoljskoj pismenosti, *Croatia Christiana Periodica*, 3, 3, Zagreb, 1979, 185-189.
- Josip TANDARIĆ, Hrvatskoglagoljski ritual, *Slovo*, 30, Zagreb, 1980, 17-87.
- Antonija ZARADIJA KIŠ, Pseudoanimalistički egzempli u glagoljskome senjskome Korizmenjaku iz 1508. godine, *Senjski zbornik*, 33, Senj, 2006, 243-258.
- Antonija ZARADIJA KIŠ, Egzempli u senjskome Korizmenjaku iz 1508., *Senjski zbornik*, 35, Senj, 2008, 55-90.
7. KOLOVOZA 1494. godine tiskan je senjski glagoljski misal <http://www.samoborinfo.hr/2013/08/07/7-kolovoza-tiskan-senjski-glagoljski-misal-1494/>
- CROATIANHISTORY, <http://www.croatianhistory.net/etf/runjak.html>
- FILATELIJA, <http://www.filatelija.biz/ilustriranihr%20-%20pdf/1994.pdf>
- FOTOGRAFIJA, Senjski glagoljski misal iz 1494. godine <https://hr-hr.facebook.com/nskzg/photos/a.413597920989.208588.352261325989/10152628700480990/>
- KUNALIPA, <http://www.kunalipa.com/katalog/zlato-srebro/senjski-misal.php>
- Damir MATAUŠIĆ, <http://www.croatia.org/crown/articles/9010/1/Damir-Matausic-sculptor-and-medal-designer.html>, http://www.matausic.net/index.php?option=com_content&task=view&id=21&Itemid=28
- OBLJETNICA tiskanja senjskog glagoljskoga misala, <http://www.nsk.hr/obljetnica-tiskanja-senjskog-glagoljskog-misala/>

POŠTANSKE MARKE http://www.senj.hr/Postanske_marke.htm

UZ 520. OBLJETNICU tiskanja prvoga djela senjske tiskare <http://www.nsk.hr/uz-520-obljeticu-tiskanja-prvoga-djela-senjske-tiskare/>

ABOUT THE NEED OF FACSIMILE, CRITICAL, DIGITAL EDITIONS OF SENJ'S
GLAGOLITIC PRESS AND THEIR NETWORK AVAILABILITY

Summary

At the scholarly conference *Senj Press 15th-16th century and 19th-20th century* held in Senj on 22nd and 23rd October 1974 academician Anica Nazor, upon the 480th anniversary of the Senj Glagolitic press, presented all the important arguments, reasons for the making of critical editions and the publication of facsimile editions of Senj's Glagolitic press. At that time she called for the permanent and systematic study and publication of the editions and the press as especially valuable historical and cultural heritage. Thereby the project of the publication of facsimile, Latin and critical editions of the printings of the Senj Glagolitic press was set in motion, and which was realised by the Senj Museum Society led by the director of the Senj Town Museum Prof. Ante Glavičić. Back in 1978 a facsimile edition was published, and then in 1979 a Latin and critical edition of *Spovid općena (General Confession)* from 1496. And in 1981 a facsimile and critical edition of *Korizmenjak fra Ruberta (The Lent Book of Friar Robert)* from 1508. All these publications were prepared by the academicians Anica Nazor and Branko Fučić. Upon the occasion of the 500th anniversary of the end of the printing of the first Senj Glagolitic press HAZU (Croatian Academy of Sciences and Arts) published a facsimile edition of the *Misal po zakonu rimskoga dvora (Missal by the law of the Roman court)* from 1491, which was prepared by academicians Anica Nazor and Milan Moguš. After that anniversary, which was marked in various ways with a series of events, not one of the remaining publications (*Naručnik plebanušev, Ritual s Meštrijom dobra umrtija, Transit sv. Jerolima, Mirakuli slavne d(ě)ve Marie*) of the Senj Glagolitic press has been published to date as a facsimile, Latin or critical edition. Today when information and communication technologies enable, with minimal expense and time, the creation of digital copies of an original and its placement on a network – thereby making this heritage available to everyone in the world – it remains to involve local museum and cultural institutions, the local government and the Ministry of Culture, scientific institutions and scientists in finance projects and from European funds to implement it as soon as possible. The originals of all the Senj editions are located in Croatia (NSK, HAZU, with Franciscan monks, Franciscan friars) and their digitalisation and placing of digital representations on the Internet could be carried out in a short time, and the making of Latin and critical editions depends on the involvement of the local government, scientific institutions (Old Church Slavonic Institute, the universities in Zagreb and Rijeka, HAZU, the National and University Library), the local church, scientists, as well as financial support. The Glagolitic heritage is an important factor of Croatian culture, national identity and a particularly valuable indicator of Croatian cultural diversity which makes European heritage richer and more valuable. It is also an important part of Croatia's and Senj's cultural and tourist attraction with which Croatia presents itself as a particularly interesting destination of diverse, special cultural offerings. It is reasonable to expect that the initiative will come from Senj's cultural circles and the Town of Senj, an invitation for collaboration to all who can and who wish to cooperate in the continuation of this, which for Croatian culture and identity is an important project that began way back in 1974.

Keywords: Glagolitic script, Senj's Glagolitic press, facsimiles, Latin editions, critical editions, Senj